
MUHYİDİN İBNÜ'L-ARABÎ LEHİNDE VE ALEYHİNDE YAZILAN ESERLERE GENEL BİR BAKIŞ

A GENERAL OVERVIEW OF THE WORKS WRITTEN IN FAVOR OF AND AGAINST MUHYIDDIN IBN ARABI

Doç. Dr. Mehmet Salih GEÇİT

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

İslami İlimler Fakültesi

Kelam Anabilim Dalı

msgecit@agri.edu.com

Atf Gösterme: GEÇİT, Mehmet Salih, (2019), Muhyiddin İbnü'l-Arabî Lehinde ve Aleyhinde Yazılan Eserlere Genel Bir Bakış, *Ağrı İslâmî İlimler Dergisi (AGİİD)*, 2019 (4), 1-34.

Geliş Tarihi:

24 Nisan 2019

Kabul Tarihi:

26 Nisan 2019

© 2019 AGİİD

Tüm Hakları Saklıdır.

Özet: Muhyiddin İbnü'l-Arabî İslâm bilim tarihinin önemli şahsiyetlerinden birisidir. Yaptığı çalışmalar ve ileri sürdüğü görüşler, birçok ilimle irtibatlı olduğu gibi, birçok açıdan dikkat çekici ve tartışmalı haldedir. Kendisine özgü bir üslubu, kendi anlamlarını yüklediği kavramları ve mefhumunu kendisinin seçtiği ıstılahları bulunmaktadır. Kur'an ayetleri, Hz. Peygamber'in hadisleri ve diğer dinî metinlerin izahı konusunda da farklı düşünceler geliştirmiştir. Bu nedenle hakkında birçok farklı yorum ve değerlendirmeler yapılmıştır. İslâmî ilimlerde kabul gören birçok âlim, onun hakkında son derece övücü ve takdir edici ifade, yorum ve değerlendirme yaptıkları gibi, yine aynı derecede birçok ilim adamı onun hakkında son derece sert ifadeler kullanmışlardır. Bu makalemizde biz, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin lehinde ve aleyhinde yazılan bazı eserleri genel bir bakış açısıyla tanıtacağız.

Anahtar Kelimeler: *İbn Arabî, Tasavvuf, Kelam, İrfan, Vahdetü'l-vücut*

Abstract: Muhyiddin Ibn Arabi was one of the important figures of the Islamic history of science. Studies he made and the ideas he put forward are not only connected with various fields of science, but also remarkable and controversial in many aspects. He had a unique style of his own, notions that he assigned meaning to, and technical terms that he constituted the conceptions of. He developed different ideas about the interpretation of Quranic verses, hadiths of the prophet and other religious texts. Due to this reason, many different comments and evaluations about him were made. While many well-regarded scholars in Islamic sciences were extremely praising and appreciative expressions about him, many scholars of the same degree made extremely harsh comments about him. In this article, we will present a general overview to introduce some of the works written in favor of and against Muhyiddin Ibn Arabi.

Keywords: *Ibn Arabi, Sufism, Kalam, Irfan, Wahdat al-wujud*

GİRİŞ

İbn Arabî Hakkında Yazılan Eserlerin Tasnif ve Taksîm Etme Gerekliliği

İbn Arabî hakkında birçok eser yazılmıştır. Bunların sayısı her geçen gün artmakta ve böylece büyük bir külliyat ortaya çıkmaktadır. Bu konuda yazılan eserlerin maksad, üslup, mahiyet açısından değerlendirilmesi her gün büyüyen bir ihtiyaç haline gelmektedir. Zira bir taraftan kelamcılar, tasavvufçular, tefsirciler ve hadisçiler tarafından, öbür taraftan da felsefeciler, sosyologlar, psikologlar, bilim tarihçileri ve diğer ilim uzmanları tarafından birçok eser yazılmış ve yazılmaktadır. Öyle ki İbn Arabî hakkında bir yüksek lisans veya doktora tezi yazılmak istendiğinde veyahut bir makale ve tebliğ metni hazırlanmak istendiğinde karşıda bekleyen muazzam bir külliyatın varlığı araştırmacının gözünü korkutmaya yetmektedir. Çünkü onun yazdığı eserlerin 500 sayısını geçmiş olması, onun hakkında yazılan eserlerin de hem hacim, konu, amaç, üslup, metot açısından hem de farklı bilim dalları ve aynı anda birçok uzmanlık gerektiren alanlar olması, baştan itibaren zor bir kimlik ve kişilikle karşılaşıldığı ima ve intibahını uyarmaktadır. Buna bir de araştırmacının onun gibi büyük bir şahsiyeti, derin bir ilim adamını, kapsamlı bir bilgini, düşünür, arif ve abidi kendi zaviyesinde değerlendirme çabasını ekleyince, durum gittikçe zorlaşmaktadır. Bu nedenle işin başında iken herhangi bir değerlendirme ve yargılama yapmaksızın, her şeyden önce İbn Arabî hakkında yazılan eserleri tasnif etmek gerekmektedir. Bu eserlerin bir kısmı müdafaa, bir kısmı da sorgulama, hatta yargılama amaçlıdır. Durum böyle olunca konuyla ilgili yazılmış olan çalışmaları bir bütün olarak ele alıp, anahatlarıyla tasnif ve taksim etmek, araştırmacıya ileriki safhalarda büyük kolaylıklar sağlayacak, onu birçok acemiliklerden ve aceleciliklerden koruyacaktır. Dolayısıyla İbn Arabî gibi geniş şümüllü bir şahsiyeti kendi dar ufkunda boğmaya gayret göstermesine, anlayamadığı, kavrayamadığı konularda zihnindeki ön kabuller ve peşin hükümler, çoğu sefer de ön yargılar ve sui zanlara dayanarak ilmî bir çalışma gayretinde iken itham ve tekfire dayalı bir sapma ve kaymaya uğramaktan kurtulmasına vesile olacaktır. İşte biz de elinizdeki çalışmamızda bu gereklilikten dolayı fazla ayrıntıya girmeden ve kompleks bir tasnif çabasını sarf etmeden Şeyh'in lehinde ve aleyhinde yazılan kitapları ele alacak, bu çerçevede onun hakkında yazılan müdafaa eserleri ile onu eleştirmek üzere yazılan diğer eserleri kuşbakışı çerçevesinde arzetmeye çalışacağız.

1. İbn Arabî Aleyhinde Yazılan Eserler

İbn Arabî'nin kullandığı üslup, dile getirdiği konular ve serd ettiği görüş ve düşünceler alışılmışın dışında olunca, farklı ilmi meşrep ve seviyelerde olanlar tarafından birçok tenkit ve

tekfir ifadesine maruz bırakılmıştır. Zira insanlar, alışık oldukları görüş ve üslupları kolay kolay terk edemedikleri gibi, buna muhalif veya gayr-ı muvafık gördükleri şeyleri kabul etmekte de zorlanmaktadırlar. Kâtip Çelebî bu hususa şöyle değinmektedir: “Şeyh’in ölümünden sonra tasfiye yolunu tutanlardan kimileri ve nazar yolundan gidenlerin çoğu Şeyh’in vahdet-i vücud temeline dayanarak tasfiye yolu ıstılahı üzere yazdığı kitaplara nazar yolu gözüyle bakıp inkâr eylediler. İnkârları da sebepsiz değildi. Zira nazar kanununa göre aklın kabul edeceği şey değildi. Bundan dolayı bunların kimi kabul eylemeyip inkâr ile yetindi, red ile uğraşmadı. Kimi de inkârda aşırı gidip ve ısrar edip reddiyeler yazdı. Ve yerip kötölemelerle büyük zahmetlere girip sataşmalarda bulunarak Şeyh’in kâfir olduğuna hükmetti. Hatta bu bölüğün mutaassıpları Şeyh-i Ekber’i Şeyh-i Ekfer biçimine soktular. Lakin bu kavga ve tartışma, bozuk bir esasa dayandırıldığından, gerçek araştırıldığı zaman, bunların bu zahmetlere katlanıp Şeyh’i kâfir saymaları kapı gıcirtısı ve sinek vızıltısı yerinde görüldü. İnsaflı olanlar, itibar ve iltifat etmeyip dinlemediler.”¹

Muhyiddîn İn Arabî hakkında genel olarak yapılan tenkitler bulunduğu gibi, ona yapılan tenkitlerin ekserisi Füsûsü’l-Hikem adlı eserine yöneliktir. Seyyid Haydar Amulî’nin Füsûs üzerine yazdığı “el-Mukaddemât” adlı şerh kitabının “Mukaddime” bölümünü yazan Osman Yahya İstanbul Kütüphaneleri başta olmak üzere birçok şahsî ve resmî kütüphanede yaptığı araştırma ve tarama neticesinde İbn Arabî hakkında yazılmış 195 adet eserin isimlerini saymaktadır. Bunları şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

a. Füsûsü’l-Hikem Şerhleri:

- 7. Asırda yazılanlar: 5 adet
- 8. Asırda yazılanlar: 18 adet
- 9. Asırda yazılanlar: 11 adet
- 10. Asırda yazılanlar: 8 adet
- 11. Asırda yazılanlar: 7 adet
- 12. Asırda yazılanlar: 5 adet
- 13. Asırda yazılanlar: 2 adet
- 14. Asırda yazılanlar: 2 adet
- Tarihi belli olmayan şerhler: 14 adet

* Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Kelam ve İtikadi İslam Mezhepleri Tarihi Öğretim Üyesi

¹ Bkz. Kavak, A. (2016). “Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin Şam Tasavvuf Düşüncesine Tesir Kanalları ve Meşhur Takipçileri”, Universal Journal of Theology, 1 (1), 51-73, Kâtip Çelebi, Mizânü’l-Hak fî İhtiyârî’l-Ahak, Haz. Orhan Şaik Gökyay, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972, s. 58-59.

- İsmi, yazarı ve tarihi belli olmayan şerhler: 44 adet
- b. Füsûs'un muhtasarları ve muhtasarların şerhleri: 12 adet.

İşte bütün bu kitaplar Osman Yahya'nın Brocelman ve diğer bazı literatür yazarlarının çalışmaları üzerinde yaptığı araştırmalar neticesinde tesbit edilmiştir. Bunlar İslam ülkelerinin farklı merkezlerindeki kütüphanelerde bulunmaktadır. Türkiye'de de İstanbul, Bursa, Manisa şehirlerindeki muhtelif kütüphanelerde el yazma nüshaları halinde bulunmaktadır.²

Bütün bu kitapların yazılmasının bir sebebi de İbn Arabî'ye yönelik tenkit ve tekfir iddiaların cevaplandırılması, yanlış anlaşılan ifade ve ibarelerinin gerçek anlamlarının ortaya konulması, zor ve anlaşılmaz gözüken yerlerin izah edilmesi ihtiyacıdır. Zira İbn Arabî'nin üslûbuna alışık olmayan veya böyle bir üslûbu benimsemeyen insanlar, kendilerince tesbit ettikleri bir takım çıkarsama ve yanılsamalara dayanarak onun hakkında birçok reddiyeler yazmışlardır. Elbette ki İbn Arabî'nin de hata ve yanlışlıkları olmuştur, karşı tarafta onu haklı nedenlerle tenkit edenler de bulunmaktadır. Ancak mesele İbn Arabî olunca, onun kullandığı tehlikeli ifadeleri görmezden gelenler veya aşırı yorumlarla meşru gösterenler olduğu gibi, onun hakkında evvelden sahip olduğu farklı önyargılar sebebiyle içine girdiği zihin okuyuculuğu ve niyet saptama labirenti üzerinden olur olmaz anlamlar çıkarıp, itham, hatta iftira düzeyindeki iddialarla onu linç etmeye çalışanlar da vardır.

İbn Arabî aleyhinde yazılan kitaplara baktığımızda aşağıdaki listede adı geçen eserler karşımıza çıkmaktadır:³

1. Muhammed b. Ömer b. Alî el-Kâmilî ed-Dımeşkî (v. 652/1254), **Risâletun fî Zemmi İbn Arabî**: Darü'l-Kütüb el-İlmiyye el-Mısriyye'de 816 numara ile mahfuzdur.

2. Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Kastalânî el-Mâlikî (v. 686/1287), **Kitâbü'l-İrtibât**: es-Sehâvî'nin el-Kavlü'l-Münebbî adlı kitabında bahsi geçtiği gibi, el yazma nüshası Berlin Kütüphanesi'nde 2849 Spr 790/62.000 numara ile mahfuzdur.

3. Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Kastalânî el-Mâlikî (v. 686/1287), **Nasîhatun Sarihatun Min Karîhatin Sarîhatin fî'l-Men'i Mine'd-Da'vâ ve's-Şathi**: Sehâvî tarafından aynı kitapta zikredildiği gibi, Berlin Kütüphanesi'nde aynı numara altında mahfuzdur.

² Osman Yahya, Mukaddime, "el-Mukaddemât Min Kitâbi Nassi'n-Nüsûs fî Şerhi Füsûsi'l-Hikem", Tasnif: Şeyh Seyyid Haydar Amulî, Müessesetu't-Târîhi'l-Arabî, Beyrût, 2005, s. 6-36.

³ Aşağıdaki listede geçen rakamlar, Osman Yahya'nın Mukaddime bahsinde zikrettiği rakamlardır. Sonraki yıllarda kütüphanelerde yeni yeni tasnifler yapılarak rakamların değişmesi de mümkündür. Bu konuda araştırma yapmak isteyenlerin bu hususu gözden kaçırmaması gerekmektedir.

4. İmâdu'd-Dîn Ahmed b. İbrâhîm el-Vâsîtî el-Hanbelî (v. 711/1311), **Eşi'atü'n-Nüsûs fî Hetki Estâri'l-Füsûs**: İstanbul Lâleli Kütüphanesi'nde 2479/100-111 B, Şehid Ali Paşa Kütüphanesinde 2734/81 B-91 B sayısı ile mahfuzdur.

5. İmâdu'd-Dîn Ahmed b. İbrâhîm el-Vâsîtî el-Hanbelî (v. 711/1311), **el-Beyânü'l-Müfid fî'l-Fark Beyne'l-İlhâd ve't-Tevhîd**: es-Sehâvî'nin yukarıda adı geçen eserinde (s. 47) zikredilmektedir.

6. İmâdu'd-Dîn Ahmed b. İbrâhîm el-Vâsîtî el-Hanbelî (v. 711/1311), **Levâmiu'l-İstirşâd fî'l-Fark Beyne't-Tevhîdi ve'l-İlhâd**: es-Sehâvî'nin yukarıda adı geçen eserinde (s. 47) zikredilmektedir.

7. İbn Teymiyye (v. 728/1328), **Hakîkatu Mezhebi'l-İttihâdiyyîn ew Vahdetü'l-Vücûd**: Mısır (Kâhire)'de Matbaatü'l-Menâr tarafından tarih beyan edilmeksizin matbudur.

8. İbn Teymiyye (v. 728/1328), **el-Hücecu'n-Nakliyye ve'l-Akliyye fimâ Yünâfî'l-İslâm Min Bidei'l-Cehmiyye ve's-Sûfiyye**: Mısır (Kâhire)'de Matbaatü'l-Menâr tarafından tarih beyan edilmeksizin matbudur.

9. Abdullatîf b. Abdillâh es-Suûdî (v. 736/1336), **Beyânu Hükmi Mâ Fî'l-Füsûs Mine'l-İ'tikâdâtî'l-Mesfsûdeti ve'l-Akvâli'l-Bâtılatî'l-Merdûde**: es-Sehâvî'nin adı geçen eserinde de adı geçen bu eser el yazma nüshası Berlin Kütüphanesi'nde 68 B-84.000 rakamı altında mahfuzdur.

10. Abdullatîf b. Abdillah es-Suûdî (v. 736/1336), **Levâzimü'l-Ahkâm li Men Temesseke Bi Şerîati'l-İslâm**: Sehâvî'nin el-Kavlü'l-Münbî adlı eserinde zikredilmektedir.

11. Sa'du'd-Dîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî (v. 792/1390), **Reddu Ebâtılı'l-Füsûs**: Berlin Kütüphanesi'nde 2891 W 1753/1-126, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (Arapça Eserler Kısmı)'nda 3462/1-27 B rakamı altında mahfuz olduğu gibi, İstanbul Carullah, Atıf Efendi, Revân Paşa, Yahya Efendi, Kılıç Alî Paşa Kütüphanelerinde ve Mısır Ezher Üniversitesi Kütüphanesinde de el yazma nüshaları bulunmaktadır.

12. Muhammed b. Muhammed b. El-Hıdr el-Ayzârî (İzûrî) el-Ğazzî eş-Şafî (v. 808/1404), **Tesevvurâtü'n-Nüsûs Alâ Tehevvurâtî'l-Füsûs**: Bu kitap da es-Sehâvî'nin el-Kavlü'l-Münebbî adlı eserinde zikredilmektedir. Berlin Kütüphanesinde 146 B 159 rakamıyla mahfuz mahtut nüshası vardır.

13. Nuru'd-Dîn el-Hatîb diye meşhur olan Muhammed b. Alî (v. 825/1421), **Keşfu'z-Zülme An Hâzihi'l-Ümme**: Bu kitabın adı da Sehâvî'nin ade geçen kitabında geçmektedir.

14. Yahyâ b. Yûsuf es-Saymerî el-Hanefî (v. 833/1429), **Hewâşî Ale'l-Füsûs**: Bu eserin ismi de Sehâvî'nin söz konusu kitabında geçmektedir.

15. İsmâîl b. Ebî Bekîr b. Abdillâh el-Mukrî el-Yemenî (v. 837/1433), **en-Nasîha**: Bu kitabın adı da aynı kaynakta geçmektedir.

16. . İsmâîl b. Ebî Bekîr b. Abdillâh el-Mukrî el-Yemenî (v. 837/1433), **ez-Zerîa fî Nüsreti's-Şerîa**: Bu da aynı kaynakta geçmektedir.

17. İsmâîl b. Ebî Bekîr b. Abdillâh el-Mukrî el-Yemenî (v. 837/1433), **el-Hüccetu'd-Dâmiğa li Ricâli'l-Füsûs ez-Zâiğa**: Bu eser de aynı kaynakta geçmektedir.

18. Muhammed b. Muhammed el-Buhârî el-Hanefî (v. 841/1437), **Fazîhatü'l-Mülhidîn ve Nasîhatü'l-Muvahhidîn**: İstanbul Beyâzid Kütüphanesinde 7889 numara, Berlin Kütüphanesinde 2855 Spr 772 numara altında mahfuz olduğu gibi Şehid Ali Paşa, Cârullah, Ayasofya, Laleli Kütüphanelerinde de bulunmaktadır. Ayrıca kitap "**Fazîhatü'l-Mülhidîn**" adı altında Lutfullah el-Kâdî tarafından tercüme edilerek 1914 yılında İstanbul'da bastırılmıştır. Sehâvî adı geçen kitapta bahsettiği gibi Brockelman da bu kitaptan bahsetmektedir. (1/582).

19. Muhammed b. Ahmed b. Osmân eş-Şûbâtî (v. 842/1438), **Fethu'n-Nebîy fî'r-Red Alâ İbn Seb'in ve İbn Arabî**: Sehâvî'nin el-Kavlü'l-Münbî adlı eserinde zikredilmektedir.

20. Bedru'd-Dîn Ebu Abdirrahmân el-Ehdel diye meşhur olan Hüseyin b. Abdirrahman b. Muhammed el-Hasenî (v. 855/1451), **Keşfü'l-Ğitâ' An Hakâiki't-Tevhîd ve Beyânu Hâli İbn Arabî ve Etbaihi'l-Mârikîn**: Bu eser İstanbul'da Resisü'l-Küttâb Mustafa Efendî Kütüphanesinde 1/497-205 kayıtlı numara ile mevcut olup Keşfü'z-Zünûn müellifi tarafından bahsedilmektedir. Brockelman da bu eserin ismini zikretmiştir. Ayrıca eser Tunus'ta Ahmed Bukeyr'in destekleriyle 1964 yılında basılmıştır.

21. İmâdu'd-Dîn Mansûr el-Kazrûnî (v. 860/1456), **Hüccetü's-Sefereti'l-Berere Alâ'l-Mübtediati'l-Fecereti'l-Kefere**: Bu kitap da Sehâvî'nin adı geçen eserinde zikredilmektedir. Aynı zamanda Berlin Kütüphanesinde 211 A-2211 B sayısıyla kayıtlıdır.

22. İbahîm b. Ömer el-Bikâî (v. 885/1480), **Tenbîhü'l-Gabiy Alâ Tekfiri İbni'l-Arabî**: Bu kitap Şehîd Ali Paşa Kütüphanesinde 2734-39-86 B numara ile kayıtlıdır. Laleli Kütüphanesinde de bulunmaktadır. Brockelman tarafından da zikredilmiştir.

23. İbrahim b. Ömer el-Bikâî (v. 885/1480), **Tehzîrü'l-ibâd Min Ehli'l-Înâd Bi Bid'ati'l-İttihad**: Bu kitap Şehid Ali Paşa Kütüphanesinde 2734/49-80 numara ile kayıtlı olup Laleli kütüphanesinde de bulunmaktadır. Abdurrahman el-Vekîl tarafından bir önceki kitapla birlikte Kahire'de basılmıştır.

24. İbahîm b. Ömer el-Bikâî (v. 885/1480), **Tehdîmü'l-Erkân**: bu kitap da Ezher Kütüphanesinde 114/4526-132 kayıtlı nüsha olarak mahfuzdur.

25. Muhammed b. Abdîrrahman b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Omân es-Sehâvî eş-Şafîî (v. 902/1497), **el-Kavlü'l-Münbî (Münebbî) An Tercemeti İbni'l-Arabî**: Bu kitap Berlin Kütüphanesinde 2849 Spr 1/790-250 rakamla mahfuzdur. Suudi Arabis'tan da bir master tezi olarak da çalışılmış olup bastırılmıştır.

26. Muhammed b. Abdîrrahman b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Omân es-Sehâvî eş-Şafîî (v. 902/1497), **el-Hidâye fî İbni'l-Arabî**: El-Kavlül'l-Münbi üzerine yazılmış bir master tezinin mukaddimesinde adı zikredilmektedir.

27. Muhammed b. Abdîrrahman b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Omân es-Sehâvî eş-Şafîî (v. 902/1497), **en-Nihâye fî İbni'l-Arabî** El-Kavlül'l-Münbi üzerine yazılmış bir master tezinin mukaddimesinde adı zikredilmektedir.

28. Abdülbârî b. Tarhân b. Turmuş es-Sinobî (v. 936/1529), **Hayatü'l-Kulûb**: Viyana Kütüphanesinde (vîn) 1918 sayılı nüsha ile mahfuzdur. Brockelman tarafından da zikredilmiştir. (2/22).

29. İbrâhîm b. Muhammed el-Halebî (v. V.956/1546), **Tesfihü'l-Ğabiy fî Tekfiri (Ew Tenzîhi) İbni'l-Arabî**: Bu eser, Berlin Kütüphanesinde 2855 Spr 772 numara altında, Ezher Üniversitesi Kütüphanesinde 775 sayılı mecmua altında 53/34822-65 sayılı kayıtlı mahfuzdur.

30. İbrâhîm b. Muhammed el-Halebî (v. V.956/1546), **Ni'metü'z-Zeria fî Nusreti's-Şerîa**: İstanbul Yeni Cami Kütüphanesinde 1/728-80, Fatih Kütüphanesinde 2880, Bayezid Kütüphanesinde 3759, Laleli Kütüphanesinde 2452 numaralı kayıtlı mahfuz olduğu gibi, Ezher Kütüphanesinde de bulunmaktadır.

31. İbrâhîm b. Muhammed el-Halebî (v. V.956/1546), **Dürretü'l-Muvahhidîn ve Reddetü'l-Mülhidîn**: Köprülü Kütüphanesinde 1/720-83 rakamıyla mahfuzdur.

32. Sibt el-Mürsifi diye meşhur olan Muhammed b. Muhammed el-Gamrî (v. 970/1562), **Tenzîhu'l-Kevn An İ'tikâdi Firavn**: Berlin Kütüphanesinde 2855 Spr 3/772, Ezher Kütüphanesinde 2729 rakam altında mahfuzdur. Brockelman tarafından da zikredilmiştir.

33. Aliyyü'l-Kârî diye meşhûr olan Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî (v. 1014/1404), **el-Mertebetü's-Şühûdiyye ve'l-Menziletü'l-Vücûdiyye**: Berlin Kütüphanesinde 2893 Jbg 94-554/295 rakam altında mahfuzdur.

34. Aliyyü'l-Kârî diye meşhûr olan Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî (v. 1014/1404), **Zeylü'r-Risâleti'l-Vücûdiyye**: Berlin Kütüphanesinde 2893 Jbg 448-595/295 kayıt altında mahfuzdur.

35. Aliyyü'l-Kârî diye meşhûr olan Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî (v. 1014/1404), **Kitâbu Reddi'l-Füsûs**: İstanbul Yeni Cami Kütüphanesinde 81/728B- 103 B, İskenderiye Kütüphanesi 3070 ve İstanbul Üniversitesi (Arapça Kitaplar Kısmı) 3462 rakama altında mahfuzdur.

36. Aliyyü'l-Kârî diye meşhûr olan Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî (v. 1014/1404), **Firru'l-Avn fî Muddeî îmâni Fir'ewn**: İstanbul Es'ad Efendi Kütüphanesinde 1184 rakam altında mahfuz bulunan bu kitap İstanbul'da 1294 yılında basılmıştır.

37. Ahmed b. Salah b. Muhammed b. Alî ed-Duvârî (v. 1018/1610), **el-Kâmilü'l-Mütedârik fî Beyâni Mezhebi'l-Mutasavvifi'l-Hâlik**: Vatikan Kütüphanesinde 1083 rakam altında mahfuz (ve mağsub)dur. Brockelman tarafından da zikredilmektedir.

38. Muhammed b. Ahmed b. Safiyuddîn el-Hanefî (v. 1060/1650), **es-Sâiketü'l-Muhrika Alâ'l-Mutesavvifati'r-Rakısatı'l-Mütezendika**: Dâru'l-Kütüb el-Mısıriyye'de tasavvuf kitapları arasında 248 numarayla mahfuzdur. Brockelman da bu eserden bahsetmiştir. (2/432).

39. Bedrân Ahmed el-Hâlidî (11. Yüzyıl âlimlerindendir), **Netîcetü't-Tevfik ve'l-Avn fi'r-Red Alâ'l-Kâilîne bi Sıhhati İmâni Fir'avn**: Ezher Kütüphanesinde 775 nolu grupta 141/43822-144 rakam altında mahfuzdur.⁴

Buraya kadar isimlerini zikrettiğimiz müellifler tarafından yazılan bu eserlerin tümü Muhyeddin İbn Arabî'yi tenkit etmek amacıyla yazılmıştır. Listede geçen ilk eser Muhammed b. Ömer b. Alî el-Kâmilî ed-Dımeşkî (v. 652/1254)'ye ait "*Risâletun fi Zemmi İbn Arabî*" adlı eserdir. Yani İbn Arabî (ö. 638/1240)'nin vefatından 14 sene sonra vefat etmiştir. Buna göre bu eserin yazarı ile İbn Arabî çağdaşlardır. Buradan da anlaşılıyor ki, zaman geçtikçe ve İbn Arabî'nin fikir ve düşünceleri yayılıp etkilerini gösterdikçe kendisine karşı tepki ve tenkitler de artmaktadır. Nitekim bu tür tenkit ve tekfir içeren kitaplar, günümüzde de yazılmaya devam etmektedir. Bu da onun eserlerine yönelik merakı arttırmakta, daha fazla araştırılmasını ve daha fazla okunup anlaşılmasını sağlamaktadır.

Yukarıda liste halinde sunulan eserlerde İbn Arabî'ye yönelik makul ve ilmî tenkitlerin bulunduğunu tahmin etmek zor değildir. Ancak isimleri tenkit sınırını aşır, itham, hatta tekfir hükümlerini ifade etmektedir. Kitapların isimlerinden anlaşıldığı gibi bu tür kitaplarda;

- a. İbn Arabî mülhid olarak nitelenmiştir.
- b. İbn Arabî'nin küfre düştüğü ifade edilmiştir.
- c. İbn Arabî'nin helâk olduğu belirtilmiştir.
- d. İbn Arabî'nin şeriatı bozduğu iddia edilmiştir.
- e. İbn Arabî'nin dinin rükünlerini yıktığı beyan edilmiştir.
- f. İbn Arabî'nin gabiyy olduğu ilan edilmiştir.
- g. İbn Arabî'nin batıl iddialar ileri sürdüğü söylenmiştir.
- h. İbn Arabî'nin bid'at ve hurafeleri yaydığı ifade edilmiştir.
- i. İbn Arabî'nin zeyğ (dinden kayma)'ya düştüğü belirtilmiştir.
- j. İbn Arabî'nin İslâm'a ve İslâm şeriatına aykırı görüşler ileri sürdüğü iddia edilmiştir.
- k. İbn Arabî'nin İslâm'ın esası ve özü olan tevhid anlayışına aykırı görüşler ileri sürdüğü iddia edilmiştir.
- l. İbn Arabî'nin vahdetü'l-vücûd anlayışıyla şirke ve küfre düştüğü beyan edilmiştir.
- m. İbn Arabî'nin görüş ve ifadelerinin müfsit ve batıl olduğu iddia edilmiştir.

⁴ Osman Yahyâ, Mukaddime, s. 6-32; Ahmed b. Salih b. Ahmed Bilhamr, *Tahkîku'l-Kavli'l-Münbi*, (Yüksek Lisans Tezi), Camiatü Ümmi'l-Kura, Külliyyetu'd-Da've ve Usûli'd-Din, Mekke, 2008, s. 81-83.

2. İbn Arabî Lehinde Yazılan Müdafaa Eserleri

İbn Arabî'yi tenkit ve tekfir eden eserler yazıldığı gibi onu müdafaa eden birçok eser de yazılmıştır. Burada dikkat çekici olan iki hususu peşinen arz etmek gerekmektedir:

- a. İbn Arabî'yi tenkit ve tenkit eden âlimler, İslâm tarihinin yetiştirdiği çok büyük âlimler olduğu gibi, onu müdafaa edenlerin de ilim, amel ve ihlas derecesi bunlardan aşağı değildir.
- b. Tenkit ve tekfir edenler İbn Arabî'nin düşüncelerinin İslâm dini ve şeriatına aykırı görüşler olduğunu, bu tür görüşlerin İslâm'ı yıktığını, tevhid düşüncesine ve İslâm itikadına aykırı olduğunu söyledikleri gibi müdafaa edenler de aslında onun iddia ve görüşlerinin İslâm'ın özü, gerçek mahiyeti, en hakikî ve doğru veçhesi, tevhidin özü olduğunu belirtmişlerdir.

Durum böyle olunca, onun hakkında yazılan müdafaa eserlerini de bir liste halinde arz etmek gerekmektedir:

1. Abdülgaffâr b. Ahmed el-Kavsî (v. 708/1308), **Kitâbü'l-Vahîd**: Sehâvî'nin el-Kavlu'l-Münbî adlı eserinde zikri geçmektedir. Ayrıca Berlin Kütüphanesinde 2849 Spr 45/790 sayılı mahtut nüsha halinde mevcuttur. Dâru'l-Kütüp el-Mısriyye'de tasavvuf bölümünde 2447 rakamla mahfuzdur.

2. Affû'd-Dîn Abdullah b. Es'ad b. Alî el-Yâfiî eş-Şafiî (v. 768/1367), **Kitâbü'l-İrşâd**: Lâleli Kütüphanesinde 99-98/1512 sayılı nüsha halinde mevcut olup Brockelman tarafından da zikredilmiştir. (2/227).

3. Sirâcu'd-Dîn Ömer b. İsmâil b. Ahmed el-Hindî (v. 773/1372), **Levâihu'l-Envâr fi'r-Red Alâ Men Enkere Alâ'l-Arifîn Letâife'l-Esrâr**: İstanbul Cârullah Kütüphanesinde 25/2070 rakamlı nüsha halinde mevcut olan bu kitabı Brockelman da zikretmiştir. (2/964).

4. Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed b. İbrâhîm eş-Şîrâzî el-Fîrûzâbâdî (v. 817/1414), **Risâletün fi'r-Red alâ'l-Mu'terizîn Alâ Muhyi'd-Dîn**: Bu eser, Câmîatü'd-Düveli'l-Arabiyye Enstitüsü Kütüphanesinde 201 nolu nüsha halinde mahfuzdur.

5. Muhammed b. Muhammed el-Müzcâcî (v. 721/1321), **Kitâbu Hidâyeti'l-Hâlik İlâ Ehdâ'l-Mesâlik**: İstanbul'da Bağdatlı Kütüphanesinde 109-1/646) rakamlı, Yahyâ Efendi Kütüphanesinde 9-8/2415 nolu nüsha altında mevcut ve mahfuz olan bu eser, musannıfın Hicrî 721 yılında yazdığı aslından istinsah edilmiştir.

6. Dâvûd-i Kayserî, (ö. 751/1350) , **Maṭla‘u ḥuṣûṣî’l-kilem fî me‘ânî Fuṣûṣî’l-ḥikem**, Tahran 1991: Dâvûd-i Kayserî’nin en meşhur eseridir. Mukaddimesinde felsefî tasavvufun bütün meseleleri on iki bölüm halinde incelenmiştir. Müellifin “Mukaddimât” adını verdiği bu kısım, genellikle ayrı bir eser gibi değerlendirilip şerhin metninden ayrı olarak istinsah edilmiştir. Müstensihlerin Risâletü’l-vücûd, Risâletü vahdeti’l-vücûd, el-Usûl fi’t-tasavvuf, Risâle fi’l-gayb ve’l-‘ayn gibi adlar verdikleri mukaddime, bazı kaynaklarla kütüphane kataloglarında da ayrı bir eser gibi gösterilmiştir. Dâvûd-i Kayserî eserini İlhanlı Hükümdarı Ebû Said Bahadır Han’ın veziri Gıyâseddin Muhammed İbn Reşîdüddin Fazlullah’a ithaf etmiştir. Bu vezir hükümdarla birlikte 736 (1335) yılında şehid edildiğine göre kitap bu tarihten önce kaleme alınmış olmalıdır. Birçok yazma nüshası bulunan eser mukaddimesiyle birlikte ilk defa Tahran’da (1299 hş.), ertesı yıl da Bombay’da Mirza Muhammed Şîrâzî tarafından taşbaskı olarak yayımlanmıştır. Celâleddin Aştîyânî eserin mukaddimesini *Şerh-i Mukaddime-i Kayserî ber Fusûsü’l-hikem* adıyla Farsça olarak şerhetmiştir (Meşhed 1385; 2. bs. Tahran 1991).⁵

6. Alâuddîn Ahmed b. Ahmed el-Muhâimî (v. 825/1432), **Risâletun fi’r-Red Alâ Ba’di Men Enkere Alâ Ehli’t-Tarîk**: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde Arapça Kitaplar kısmında 281/22-45 B rakamlı nüsha halinde mevcuttur.

7. Akşemseddin diye meşhur ve ma’rûf olan Muhammed b. Hamza (v. 863/1459), **Risâletun Alâ Ba’di Akvâli İbn Arabî**: İstanbul Şehîd Ali Paşa Kütüphanesinde 20-1/1195 rakamı, Nur-i Osmaniyye Kütüphanesinde 119-101 B/2406 rakam altında mahfuz olduğu gibi Köprülü ve Cârullah Kütüphanelerinde de bulunmaktadır. Brockelman tarafından zikredilmiştir. (Zeyl: 2/324).

8. Akşemseddin diye meşhur ve ma’rûf olan Muhammed b. Hamza (v. 863/1459), **Defu metâini’s-sûfiyye**: Kısaca Defu metâin adıyla da anılan bu kitap bazı kaynaklarda Hall-i Müşkilât olarak zikredilmektedir. 856 (1452) yılında kaleme alınan bu Arapça eser Muhyiddin İbnü’l-Arabî ve benzeri bazı büyük mutasavvıfların küfür ve ilhadla itham edilmelerine karşı onların sözleriyle Kuşeyrî, Gazzâlî, Cüneyd-i Bağdâdî, Necmeddîn-i Kübrâ gibi tanınmış ulemâ ve meşâyihin sözleri arasında bir fark olmadığını, ikincilerin eserlerinden nakiller yaparak göstermekte ve hepsinin aynı yolda bulduklarını ispata çalışmakta ve ithamları

⁵ Mehmet Bayraktar, “*Davûd-ı Kayserî*”, TDV İslam Ansiklopedisi, 1994, İstanbul, 9/34-35. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/davud-i-kayseri> (05.10.2018)).

reddetmektedir. Kaynaklarda eserin *Telhîsu Defî metâin* adıyla bir hulâsasından bahsediliyorsa da şimdiye kadar böyle bir esere rastlanmamıştır.⁶

9. Celâlettin es-Suyûtî (v. 911/1505), **Tenbîhü'l-Gabiy bi Tebrieti İbni'l-Arabî**: Bu eser İstanbul'da Es'ad Efendi Kütüphanesinde 248 B/2552 rakam, Feyzullah Efendi Kütüphanesinde 397/2119 rakam altında mevcuttur. Berlin Kütüphanesinde de 9-4/490 rakam altında mahfuz olan eserin İstanbul Üniversitesi, Veliyuddin, Halep Ahmediyye Kütüphanelerinde de muhtelif nüshaları blunmakta, Brockelman tarafından zikredilmektedir. (1/582).⁷

10. Ali b. Meymûn b. Ebî Bekir el-Mağribî (917/1511), **Risâletü'l-İntisâr Li's-Şeyh Muhyiddîn**: Bursa Kütüphanesinde 30-1/1489 rakamı altında ve Konya Yusuf Ağa Kütüphanesinde 5619 rakam altında mahfuz nüshaları bulunmaktadır. Ayrıca Berlin Kütüphanesinde B 59-55/1545 W 2851 numara ile mahfuzdur. Brockelman tarafından da zikredilmiştir. (1/582).

11. eş-Şeyhu'l-Mekkî diye meşhur olan Muhammed b. Muhammed b. Hamîdu'd-Dîn (v. 924/1518), **el-Cânibü'l-Garbî fî Halli Müşkilâti İbn'l-Arabî**: İstanbul Reşîd Efendi, Hasan Paşa, Ayasofya, Aşur Efendi, Selimiyye, Lala İsmail ve Veliyud'd-Dîn Kütüphanelerinde birçok mahtut nüshaları bulunmaktadır. Brockelman tarafından da zikredilmiştir. (Zeyl: 1/594). Eser aynı zamanda Nâilî Mirzâzade (v. 1161/1737) tarafından **el-Fadlû'l-Vehbî**⁸ adıyla Türkçe'ye, Muhammed b. Resûl el-Berzencî tarafından **el-Câzibü'l-Gaybiyyu ilâ'l-Cânibi'l-Garbiyyi** adıyla Arapça'ya tercüme edilmiştir. Bu eser üzerine Halil Baltacı tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmış, eserin açıklamalı hali İlk Harf Yayınları tarafından İstanbul'da 2011 yılında bastırılmıştır.

12. eş-Şeyhu'l-Mekkî diye meşhur olan Muhammed b. Muhammed b. Hamîdu'd-Dîn (v. 924/1518), **Aynü'l-Hayât fî Ma'rîfeti'z-Zâti ve'l-Ef'âli ve's-Sifât**: İstanbul'da III. Ahmed Kütüphanesinde 1549 rakam altında mahfuzdur.⁹

⁶ Orhan F. Köprülü, Mustafa Uzun, "Akşemseddin", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1989, 2/299-302. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/aksemseddin> (04.10.2018)).

⁷ Celâluddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *Tenbîhü'l-gabî fî tebri'eti İbni'l-'Arabî* (nşr. A. Hasan Mahmûd), Kahire 1990.

⁸ Muhammed b. Muhammed b. Hamîdu'd-Dîn el-Mekkî, *el-Fazlû'l-vehbî fî tercümeti'l-Cânibi'l-garbî* (trc. Mirzâzâde Ahmed Neylî), Süleymaniye Ktp., Uşşâkî Tekkesi, nr. 1352.

⁹ Şeyh-i Mekkî, *el-Cânibü'l-garbî fî halli müşkilâti's-şeyh Muhyiddîn İbn 'Arabî* (nşr. Necîb Mâyil-i Herevî), Tahran 1364 hş.; a.e.: *el-Fazlû'l-vehbî fî tercümeti'l-Cânibi'l-garbî* (trc. Mirzâzâde Ahmed Neylî), Süleymaniye Ktp., Uşşâkî Tekkesi, nr. 1352.

13. Ulvân eş-Şafî diye meşhur olan Ali b. Atiyye (v. 936/1530), **Risâletün fî'd-Difâi An İbni'l-Arabî**: Berlin Kütüphanesinde 60-59/1545 W 2852 rakamı altında mahfuz nüshası bulunmaktadır. Brockelman tarafından da zikredilmiştir. (1/582).

14. Abdülvehhâb eş-Şa'rânî (973/1565), **Levâkihu'l-Envâri'l-Kudsiyye**: İbn Arabî'nin *Fütûhât-i Mekkiyye* eserinin geniş çaplı bir özetidir. Şa'rânî kendisi bu eseri yazdığını ve daha sonra *Kıbrîtü'l-Ahmer* adı altında özetlediğini ifade etmektedir.¹⁰

15. Abdülvehhâb eş-Şa'rânî (973/1565), **el-Kıbrîtü'l-Ahmer fî Beyâni Ulûmi's-Şeyh'il-Ekber**: Kahire'de 1277 hicrî yılında matbu olduğu gibi Dâru İhyâi't-Türâs el-Arabî tarafından Beyrut'ta 2010 yılında da bastırılmıştır.¹¹

16. Abdülvehhâb eş-Şa'rânî (973/1565), **el-Kavlü'l-Mubîn fî'r-Red Ani's-Şeyh Muhyiddîn**: Dâru'l-Kütüb el-Mısriyye'de 135-B 131 numaralı nüsha ile mahfuzdur. Brockelman tarafından zikredilmiştir. (2/442).

17. Abdullah el-Bosnavî er-Rûmî (v. 1054/1644), **Risâletü'l-Bosnavî fî İmâni Fir'awn**: Bu eser Ezher Üniversitesi Kütüphanesinde 2794 -28-27/22297 sayılı nüsha halinde mahfuzdur.

18. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şehrezûrî el-Medenî (v. 1101/1697), **er-Reddu'l-Mefîn Ani's-Şeyh Muhyiddîn**: İskenderiye Belediyesi Kütüphanesinde 3758 sayılı nüsha halinde mevcuttur. Brockelman tarafından da zikredilmiştir. (1/582).

19. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şehrezûrî el-Medenî (v. 1101/1697), **İcâzetun ve Nasîhatun**: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde Arapça Eserler Kısmında 121/3239 sayılı nüsha halinde mevcuttur.

20. Mevlânâ Seyyid Hâşim (Şeyh Hâşim b. Süleymân b. İsmâil b. Abdirrahmân el-Hüseyinî) (v. 1107/1695), **Risâletün fî Tahkîki Kelîmi İbn Arabî**: Şehid ali Paşa Kütüphanesinde 12/1362 sayılı nüsha ile mahfuzdur.

21. Abdülganî en-Nablûsî (1143/1730), **es-Sırru'l-Muhtebî fî Darîhi İbni'l-Arabî**: İstanbul'da Es'ad Efendî kütüphanesinde 129- B 126/3606 rakam, Ankara İsmail Saib Kütüphanesi 4703 rakam altında mahfuzdur. Dâru'l-Kütüb el-Mısriyye'de tasavvuf eserleri

¹⁰ Abdülvehhâb Şa'rânî, *el-Kıbrîtü'l-Ahmer*, s. 9.

¹¹ Şa'rânî el-Kıbrîtü'l-Ahmer adlı eserinde *Fütûhât-ı Mekkiyye*de geçen 3000 ilme işaret ettiği ve İbn Arabî'nin görüşlerini savunduğu **Tenbîhu'l-Eğbiyâ Alâ Katretin Min Bahri İlmi Ulûmi'l-Evliyâ** adlı bir eserinden de bahsetmektedir. Bkz. Şa'rânî, *Kıbrîtü'l-Ahmer*, s. 9.

içerisinde 3062 sayılı nüsha ile mahfuzdur. Ayrıca Brockelman tarafından zikredilmiştir. (2/456).

22. Abdülganî en-Nablûsî (1143/1730), **er-Reddu'l-Metîn Alâ Müntakısî el-Arif Muhyiddîn**: İstanbul Es'ad Efendî Kütüphanesinde 55 B-1/1689, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde Arapça Eserler Kısmında 108, Yahyâ Efendi Kütüphanesinde 2602, Selim Ağa Kütüphanesinde 490 nolu nüshalar halinde mevcuttur. Ayrıca es-Sehâvî ve Brockelman tarafından da zikredilmiştir. (Zeyl: 1/802).

23. Abdullah es-Salâhî (v. V. 1182/1768), **Miftâhu'l-Vücûdi'l-Eşher fî Tevcîhi Kelâmi's-Şeyhi'l-Ekber**: Süleymaniye Kütüphanesinde Hafid Efendi kitaplığında 212 B-181/459 numaralı, Yahya Efendi, Haşim Paşa, Dâru'l-Kütüb el-Mısriyye ve Hâlet Efendi (İstanbul) kitaplıklarında mevcuttur. Brockelman tarafından da zikredilmiştir. (Zeyl: 2/664).

24. Abdullah es-Salâhî (v. V. 1182/1768), **Zeylü Miftâhi Vücûdi'l-Eşher**: Dâru'l-Kütubi'l-Mısriyye'de tasavvuf bölümünde 199 numaralı nüsha ile mahfuzdur.¹²

25. Şeyh Ömer Attâr (Şeyh Şihâbu'd-Dîn Ahmed el-Attâr'ın torunudur), **el-Fethu'l-Mubîn fî Reddi İ'tirâzi'l-Mu'terizîn Alâ Muhyiddîn**: İstanbul Arabi el-Emirî Kütüphanesinde 10998; 999; 1000 nolu nüsha, Ezher'de 767 nolu nüsha, İstanbul İzmirli kitaplığında 1/114-68 nolu nüsha halinde mevcuttur. Daru'l-Kütüb el-Mısriyye'de de tasavvuf eserleri içerisinde bulunmaktadır. Ayrıca 1304 Hicrî senesinde Kâhire'de matbu halde yayınlanmıştır. Brockelman tarafından da zikredilmiştir. (Zeyl: 1/802).¹³

26. Tâhir b. Muhammed Lâlâzâri, **Def'u İ'tirâzi Râgıb Paşa fî Hakki'l-Füsûs**: Es'ad Efendi Kütüphanesinde 14/3771 B- 17 B rakamı altında mahfuzdur.

27. İbn Arabî'yi müdafaa etmek amacıyla yazılan ve müellifi ve adı bilinmeyen bir risâle de Dımaşk'ta Mektebetu'z-Zahriyye'de 45/5517-47 B rakamlı nüsha halinde mevcut idi, inşallah halen de mevcuttur.

28. Müellifi bilinmeyen ve **Risâletün fî'r-Red Alâ Zındîk** adlı bir müdafaa eseri Es'ad Efendi Kütüphanesinde 1/1468- 13 rakamlı nüsha halinde mahfuzdur.

¹² Bkz. Abdullah Salâhî, *Ṭavâli'ü menâfi'î'l-'ulûm*, İÜ Ktp., AY, nr. 3344, vr. 1^b, 2^a

¹³ Bkz. Şeyh Ömer ed-Dımaşkî, *el-Fethu'l-mübîn fî reddi i'tirâzi'l-mu'terizîn 'alâ Muhyiddîn*, Kahire 1304.

29. Adı bilinmeyen bir müellif tarafından yazılan **Risâletün fî'r-Red Alâ Men Kâle Bi Tekfiri İbn Arabî** adlı bir eser de Es'ad Eendi Kütüphanesinde 45/3726 B – 67 B sayılı nüsha halinde mevcuttur.

30. Müellifi meçhul olan bir risâle de **Risâletü'r-Râgıb fî Hakkı 'ş-Şeyhi'l-Ekber** adıyla Emîrî Kitaplığında Arapça eserler arasında 283/4327- 307 sayılı nüsha halinde mahfuz olup yazıldığı dil Türkçe'dir.

31. Müellifi tanınmayan, aynı zamanda ismi de bilinmeyen, ancak İbn Arabî'nin hayatı, talebeleri, üstadları ile Konevî'nin hayatlarını geniş şekilde açıklayan, onları müdafaa eden bir risale de İstanbul Yahyâ Efendî Kütüphanesinde 187/2841 B-196 sayılı nüsha halinde mevcuttur.

32. Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî (v. 817/1414), **el-İğtibât fî Muâleceti İbni'l-Hayyât**: Keşfü'z-Zünûn'da adı geçmektedir. (Zeyl: 1/104).

33. Ali b. Meymûn el-Mağribî (v. 917/1511), Menâkıbu'ş-Şeyh İbn el-Arabî: KHAcı Halife'nin Keşfü'z-Zünûn kitabında adı geçtiği gibi Dımaşk Zahiriyye Kütüphanesinde de bulunmaktadır.

34. Alî b. İbrâhîm b. Ahmed el-Halîmî (v. 1044/1634), **el-Câmiu'l-Ezher**: Keşfü'z-Zünûn'da adı geçmektedir. (Zeyl: 1/350).

35. Şeyh Halîl es-Semîn et-Tırâblûsî, **et-Tâliu'l-Enver**: Keşfü'z-Zünûn'da adı geçmektedir. (Zeyl: 2/77).

36. Hâmid b. Alî b. İbrâhîm el-İmâdî (v. 1150/1737 Sonrası), **Kurretu Ehli'l-Hazzi'l-Ewfer**: Dâru'l-Kütub el-İlmiyye'de tasavvuf eserleri arasında 66/2445-85 B sayılı nüsha ile mevcuttur. Kitabın üzerindeki kayıtlardan 1150 yılında te'lîf edildiği ve 1157 yılında istinsah edildiği anlaşılmaktadır.¹⁴

3. İbn Arabî'nin Eserleri Üzerine Yazılan Şerh ve İhtisar Çalışmaları:

Bu eserlerin yanında bir de Fütûhat-ı Mekkiye'nin bazı bölüm ve konularını açıklamak üzere yazılmış şerh eserleri, ayrıca herkesin istifadesine sunmak amacıyla Fütuhat'ı özetleyen

¹⁴ Bu kitapların listesi ve nüshaları hakkında fazla bilgi için bkz: Osman Yahya, Mukaddime, “*el-Mukaddemât Min Kitâbi Nassi'n-Nüsûs fî Şerhi Füsûsi'l-Hikem*”, Tasnif: Şeyh Seyyid Haydar Amulî, Müessesetu't-Târîhi'l-Arabî, Beyrût, 2005, 14-48; Ahmed b. Salih b. Ahmed Bilhamr, *Tahkiku'l-Kavli'l-Münbi*, (Yüksek Lisans Tezi), Camiatü Ümmi'l-Kura, Külliyyetu'd-Da've ve Usûli'd-Din, Mekke, 2008, s. 81-83.

ihhtisar eserleri de vardır. Burada bunlardan birkaç tanesinin adını TDV İslam Ansiklopedisinden nakletmekle yetineceğiz:

“el-Fütûhât’ın tam bir şerhi yoktur. Abdülkerim el-Cilî’nin *Şerhu müşkilâti’l-Fütûhâti’l-Mekkiyye* adlı eseri 559. bölüm üzerine bazı açıklamalardan ibarettir. Hint ulemâsından Muhibbullah Allahâbâdî’nin belirli bir sıra takip etmeden yazdığı Farsça bir şerhin sadece II. cildi günümüze ulaşmıştır (Chittick, MW, s. 228-241). Eserin bazı güç bölümlerini Mîr Seyyid Abdülevvel’in şerhettiği rivayet edilir (S. A. A. Rizvi, II, 57). Muhammed el-Bâlî el-Eş‘arî mukaddimedeki birkaç sözünü (Berlin Königlichchen Bibliothek, nr. 2875), Abdullah Bosnevî, *Risâle fî neş‘eti’l-insâniyye* adıyla el-Fütûhât’ın 6. bölümünü (İÜ Ktp., AY, nr. 3164, vr. 16^b-19^b) ve Enfesü’l-vâridât adıyla da ilk cümlesi olan “el-ğamdü li’llâhi’llezî evcede’l-eşyâ’e ‘an ‘ademihî” ibaresini (Süleymaniye Ktp., Yahyâ Efendi, nr. 2864, s. 38-54) şerhetmiştir. Şeyh Ömer Gürânî *Şerh-i Müntehabât-ı Fütûhât-ı Mekki* adıyla eserin bazı bölümlerini Türkçe, kısmen de Arapça olarak şerhetmiş, Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin bu şerhi istinsah ederken yer yer derkenara hâşiyeler düşmüştür (İÜ Ktp., AY, nr. 7469). Sarı Abdullah Efendi, el-Fütûhât’ın esas olarak 309. bölümünde ve diğer bazı bölümlerinde yer alan melâmete dair konuları *Mir‘âtü’l-asfiyâ’ fî şifâti melâmiyyeti’l-ahfiyâ’* adıyla şerhetmiş, bu eser *Mirkâtü’l-evliyâ* adıyla Türkçe’ye çevrilmiştir. Seyyid Nigârî’nin *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye’ye Tavzîhât* adlı Türkçe bir kitabı olduğu söyleniyorsa da (İbnülemin, IV, 1209) bugüne kadar böyle bir esere rastlanmamıştır. İsmâil Hakkı Bursevî’ye veya Niyâzî-i Mısrî’ye atfedilen *Lübbü’l-lüb* adlı risâle el-Fütûhât’ın “hazerât-ı hams” ile ilgili bölümlerinin tercüme ve şerhinden ibarettir. el-Fütûhât’ın “*Hutbetü’l-kitâb*” adlı ilk cüzü Emîr Abdülkâdir el-Cezâirî tarafından şerhedilmiştir (DTCF Ktp., İsmail Saib Sencer, nr. 5147). Mevlevî şeyhi Alemî Dede’nin de el-Fütûhât’ın bazı yerlerine şerh yazdığı rivayet edilmektedir (Osmanlı Müellifleri, I, 49). Ayrıca Beyazıt Devlet (Veliyyüddin Efendi, nr. 1815, 1821, 3231) ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (İsmail Saib Sencer, nr. 1601) kütüphanelerinde el-Fütûhât’ın bazı bölümlerine yapılmış kısmî şerhler vardır. Yakın dönemde Nihat Keklik eserindeki konuları felsefî açıdan tahlil eden geniş bir çalışma yapmıştır (Bir Misdak Olarak el-Futuhâtü’l-Mekkiyye, I-II, 2. bs., Ankara 1991). İbnü’l-Arabî’nin havassü’l-havassın akîdesini anlattığı bölümde pek tafsilât vermediğini söyleyen çağdaş Mısır meşâyihinden Şeyh Muhyiddin et-Tugnî bu kısma altmış bölümlük bir tekmile yazmıştır (*Tekmiletü Fütûhâti’l-Mekkiyye*, I-II, Beyrut 1994). Bunların yanı sıra eserde yer alan birçok şiir müstakil şerhlere konu olmuştur. Meselâ, “Künnâ ħurûfen ‘âliyen” ile başlayan beyit Cendî, Molla Fenârî, Abdurrahman el-Bistâmî, Celâleddin ed-Devvânî, Ulvân el-Hamevî gibi âlimler tarafından şerhedilmiştir. “Bi-

kuvveti ‘ayni’ş-şühûd” ibaresiyle başlayan beyti Dâvûd-i Kayserî, “Huẓtü lüccete bahre’l-enbiyâ” ibaresiyle başlayan beyti Celâleddin ed-Devvânî, “Lenâ min emrihî rûhun ve cismün” ibaresiyle başlayan beyti Tecelliyât-ı Berkıyye adıyla Osman Fazlı Atpazarî, “Subhâne men ezhere’l-eşyâ’e” ibaresiyle başlayan beyti (Ali el-Kârî’nin İbnü’l-Arabî’yi tekfir ettiği beyit) Miftâh-ı Vücûd adıyla Salâhî Efendi, “er-Rabbü Hakkun ve’l-‘abdü Hakkun” ibaresiyle başlayan beyti Risâletü’l-fethi’l-mübîn adıyla Abdullah el-Hâlidî, yine aynı beyit Cemâl-i Halvetî ve ismi bilinmeyen bir kişi tarafından, “Zanentü zunûnen” ve “Felevlâhu felevlânâ” ibareleri ise Muhammed Nûrû’l-Arabî tarafından şerhedilmiştir. el-Fütûhât’ın şerhinden ziyade ihtisarlari yapılmıştır. Çeşitli kütüphanelerde *Kıta ‘ât mine’l-Fütûhât* veya *Müntehabât mine’l-Fütûhât* adı altında kayıtlı pek çok seçme vardır. Bunların en meşhurları Abdülvehhâb eş-Şa‘rânî’nin *el-Yevâkîf ve’l-cevâhir’i* ve bunun da ihtisarı olan *el-Kibritü’l-ahmer’idir*. Yine aynı müellif *Levâkıhu’l-envâri’l-kudsıyye* adını verdiği bir ihtisar çalışması daha yapmıştır. Hüseyin el-Beytimânî *Mülahhâşu ‘ulûmi’l-Fütûhât*, Abdülmuhsin b. Muhammed *el-Müntehabât mine’l-Fütûhât* adıyla birer muhtasar eser hazırlamışlardır. Abdülganî en-Nablusî de *Sevâti’u’l-envâri’l-kudsıyye* adını verdiği bir ihtisar çalışması yapmıştır. Nakşî şeyhlerinden Hüseyin Hâmid Efendi’nin *Şafvetü’l-Fütûhâtı’l-Mekkiyye* adıyla bir telhisi vardır (İÜ Ktp., AY, nr. 3173). Şeyh Ömer Gürânî’nin *Şerh-i Müntehabât-ı Fütûhât-ı Mekki* adlı eseri aynı zamanda bir telhis sayılır. Gürânî’nin *Vâridât* adlı eserinde de el-Fütûhât’tan bazı parçaların tercümelere yer almaktadır (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3010). Ahmed Diyarbekrî adlı bir kişi el-Fütûhât’a bir indeks hazırlama teşebbüsünde bulunmuştur (Süleymaniye Ktp., Düğümlü Baba, nr. 329).”¹⁵

4. Çağımız Müelliflerince İbn Arabî Hakkında Yazılmış Eserler¹⁶

İbn Arabî hakkında çağımızda da birçok eser yazılmıştır. Özellikle Osmanlının son dönemi ve Cumhuriyetin başında İbn Arabî’ye özel ilgi duyan yerli ve yabancı birçok ilim adamı tezahür etmiştir. Bunlar İbn Arabî’yi asrımızın getirdiği yeni bilimsel ve akademik metodoloji çerçevesinde de ele almışlar, onun görüşlerinin dini, kelâmî, irfânî ve felsefî kaynaklarına değinmişler, diğer dinlerin mistik anlayışı ve irfan tasavvurlarıyla karşılaştırmışlar, felsefe ilmi açısından dayandığı kökenlerine inmeye çalışmışlar, eski ve yeni felsefî akım ve ekollerle mukayesesini yapmışlar ve böylece elimize zengin ve geniş bir

¹⁵ Bkz. Mahmud Erol Kılıç, “*El-Fütûhâtül -Mekkiyye*” TDV İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, , İstanbul, 1996, 13/254/255.

¹⁶ Bu başlık altındaki bilgiler Mahmud Erol Kılıç, “*İbnü’l-Arabî, Muhyiddin*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 1999, 20/493-516’dan özetlenerek ve tasnif edilerek nakledilmiştir. Lüzum görülen birkaç isim de tarafımızdan eklenmiştir. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-arabi-muhyiddin#1> (04.10.2018)).

literatürün geçmesini sağlamışlardır. Burada hepsine işaret etme imkânımız bulunmadığından, örnekleme bağlamında bir nebze işaret etmeye gayret göstereceğiz.

4.1. Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet'in Başında Yazılmış Eserler:

1. İbn Âbidîn, **Reddü'l-muhtâr** (trc. Ahmed Davudoğlu), İstanbul 1983, IX, 43. (Burada İbn Arbi hakkında sorulan sorulara yönelik cevaplar da verilmiştir.)

2. Dâvûd-i Kayserî, (ö. 751/1350), **Maṭla' u huşûşi'l-kilem fî me'ânî Fuşûşi'l-hikem**, Tahran 1991.

3. Bursalı Mehmed Tâhir, **Terceme-i Hâl ve Fezâil-i Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî**, İstanbul 1329.

4. M. Ali Ayni, **Şeyh-i Ekber'i Niçin Severim**, İstanbul 1329.

5. Ömer Ferit Kam, **Vahdet-i Vücûd**, İstanbul 1331. Aynı eser, **İbn Arabî'de Varlık Düşüncesi** adıyla da bastırılmıştır. (haz. Mustafa Kara), İstanbul 1992.

6. İsmail Fennî Ertuğrul, **Vahdet-i Vücûd ve Muhyiddin-i Arabî**, İstanbul 1928. Aynı eser **Vahdet-i Vücûd ve İbn Arabî** adıyla da bastırılmıştır. (haz. Mustafa Kara), İstanbul 1991;

7. Cavit Sunar, **Vahdet-i Şuhûd-Vahdet-i Vücûd Meselesi**, Ankara 1960

8. Ahmed Avni Konuk, **Fusûsü'l-Hikem Tercüme ve Şerhi** (nşr. Mustafa Tahralı – Selçuk Eraydın), İstanbul 1987-92; a.mlf., **Tedbîrât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi** (haz. Mustafa Tahralı), İstanbul 1991.

9. Şemseddin Yeşil, **Şeyh-i Ekber Muhyeddin-i Arabî Hakikatı Nasıl Anlatıyor**, İstanbul 1987.

10. M. Kemal Pilâvoğlu, **Büyük Veli Muhiddini Arabî**, Kevser Yayınevi, İstanbul, 1973.

11. Semra Ögel, **Anadolu'nun Selçuklu Çehresi**, İstanbul 1994, s. 100-108.

4.2. İlahiyat Fakülteleri ve Diğer Fakültelerde Yazılmış Akademik Çalışmalar:

1. Nihat Keklik, **Muhyiddîn İbnü'l-Arabî: Hayâtı ve Çevresi**, İstanbul 1966; a.mlf., **İbnü'l-Arabî'nin Eserleri ve Kaynakları için Misdak Olarak el-Fütûhât el-Mekkiyye**, Ankara 1990.

2. Mustafa Kara, **İbn Teymiye'ye Göre İbn Arabî** (doktora tezi, 1983), UÜ İlahiyat Fakültesi.
3. Hüseyin Atay, **“İlmi Bir Tenkit Örneği Olarak İbn Kemal Paşa'nın Muhyiddin b. Arabi Hakkındaki Fetvâsı”**, Şeyhülislâm İbn Kemal Sempozyumu, Ankara 1986, s. 263-277.
4. Ahmet Yaşar Ocak, **“Osmanlı Tasavvufi Düşüncesi”**, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, İstanbul 1988, II, 186-189.
5. Süleyman Uludağ, **İbn Arabî**, Ankara 1995.
6. Mahmud Erol Kılıç, **Muhyiddin İbnü'l-Arabî'de Varlık ve Mertebeleri (Vücûd ve Merâtibü'l-Vücûd)** (doktora tezi, 1995), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., **“Ekberiyeye”**, DİA, X, 544-545.
7. Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, İfav Yay., İstanbul, 1994. (s. 261-296).
8. Mustafa Tahralı, **“Muhyiddin İbn Arabi ve Türkiye'ye Te'sirleri”**, Endülüs'ten İspanya'ya, Ankara 1996, s. 69-78.
9. Ziya Gökalp, **“Muhiddin Arabi”**, Makaleler (haz. Süleyman Hayri Bolay), Ankara 1982, II, 14-20.
10. Kemalettin Yetkin, **“Muhyiddin-i Arabî ve Tasavvuf”**, AÜİFD, I (1952), s. 22-29.
11. Babanzâde Ahmed Nâim – Ahmed Hamdi Akseki, **“Şeyh Muhiddin-i Arabî Tefsirlerinde ve Yazılarında Bâtınîlik Var mı?”**, SR, X/226 (1956), s. 9-11;
13. Mehmet Bayraktar, **“İbn al-'Arabi'de 'Varlığın Birliği'nin Onto-Linguistik Analizi”**, AÜİFD, XXV (1981), s. 359-368; a.mlf., **“İbn al-'Arabi'de Oluş ve Varoluşsal Çeşitlenme”**, a.e., XXV (1981), s. 349-358.
14. Ahmed Ateş, **“Muhyiddin Arabî”**, İA, VIII, 533-555.
15. Hüsameddin Erdem, **Panteizm ve Vahdet-i Vücûd Mukayesesi**, Ankara 1990.
16. Seyfullah Sevim, **İslâm Düşüncesinde Mârifet ve İbnü'l-Arabî**, İstanbul 1997.
17. Çağfer Karadaş, **İbn 'Arabî'nin İtikâdî Görüşleri**, İstanbul 1997.

18. Hüdaverdi Adam, **İbn Arabi: Kaza ve Kader**, Adapazarı 1998.

19. Ali Vasfi Kurt, **Endülüs'te Hadis ve İbn Arabi**, İstanbul 1998.

4.3. Arap Dünyasında ve Diğer İslam Ülkelerinde Yazılmış Eserler:

1. Abdülvehhâb el-Câbî, **İştlâhâtü Şeyh Muhyiddîn b. 'Arabî**, Beyrut 1990.

2. Cendî, **Şerhu Fuşûşi'l-hikem** (nşr. Seyyid Celâleddîn-i Âştîyânî), Meşhed 1982.

3. Saîdüddin el-Fergânî, **Muntehe'l-medârik**, Kahire 1876.

4. Kâşânî, **İştlâhâtü's-şûfiyye; Şerhu Fuşûşi'l-hikem**, Kahire 1966.

5. Ebü'l-Hasan Ali b. İbrâhim el-Bağdâdî, **ed-Dürrü's-semîn fi menâkıbi's-Şeyh Muhyiddîn**, Beyrut 1959. Aynı eser, **Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin Menkabeleri** adıyla da bastırılmıştır. (trc. Abdulkadir Şener – M. Rami Ayas), Ankara 1972.

6. Ali b. Muhammed et-Türke, **Temhîdü'l-kavâ'id** (nşr. Seyyid Celâleddîn-i Âştîyânî), Tahran 1982; a.mlf., **Şerhu Fuşûşi'l-hikem** (nşr. Muhsin Bîdârfer), Kum 1999.

7. Abdülkâdir el-Cezâirî, **el-Mevâkıf**, Cezayir 1983.

8. Mustafa Receb Hilmî, **el-Burhânü'l-ezher fi menâkıbi's-Şeyhi'l-Ekber**, Kahire 1908.

9. Seyyid Haydar Amulî, **el-Mukaddemât Min Kitâbi Nassi'n-Nüsûs fi Şerhi Füsûsi'l-Hikem**, Beyrût, 2005.

10. Mahmûd Mahmûd el-Gurâb, **el-İnsânü'l-kâmil**, Dımaşk 1980; a.mlf., **el-Fıkh 'inde's-Şeyhi'l-Ekber**, Dımaşk 1981; a.mlf., **Muhyiddîn İbnü'l-'Arabî: Tercümetü hayâtihi min kelâmih**, Dımaşk 1983; a.mlf., **el-Hayâl, 'âlemü'l-berzah ve'l-mişâl**, Dımaşk 1404/1984.

11. Suâd el-Hakîm, **el-Mu'cemü's-şûfi**, Beyrut 1981; a.mlf., **İbnü'l-'Arabî ve mevlüdü luğa cedîd**, Beyrut 1991.

12. Nasr Hâmid Ebû Zeyd, **Felsefetü't-te'vîl: Dirâse fi te'vîli'l-Kur'ân 'inde Muhyiddîn İbn 'Arabî**, Beyrut 1983.

13. Abdülfettâh ed-Demâsî, **el-Ḥubbü'l-ilâhî fi şî'ri Muḥyiddîn İbn 'Arabî**, Kahire 1983.
14. Ali el-Karnî, **eş-Şeyḥü'l-Ekber Muḥyiddîn İbnü'l-'Arabî: Sulṭânü'l-'ârifîn**, Kahire 1986.
15. Muhammed Sâlim, **Miftâḥü'l-Fütûḥâti'l-Mekkiyye**, Kahire 1996.
16. Abdülbâkî Miftâh, **Mefâtîḥü Fuşûşi'l-ḥikem**, Merakeş 1997.
17. Muhammed el-Adlûnî el-İdrîsî, **Medresetü İbn 'Arabî eş-şûfiyye ve mezhebühü fi'l-vaḥde**, Dârülbeyzâ 1998.
18. Şerefeddin Horasânî, **"İbn 'Arabî"**, DMBİ, IV, 226-284.
19. Mûsâ b. Süleyman ed-Dervîş, **Resâ'il ve fetâvâ fi zemmi İbn 'Arabiyyi's-şûfi**, Medine 1990.

4.4. Batı Dünyasında veya Batı Dillerinde Yazılmış Eserler ve Çalışmalar:

1. M. A. Palacios, **El Islam Cristianizado**, Madrid 1931; a.e.: **İbn 'Arabî: Ḥayâtühü ve mezhebüh** (trc. Abdurrahman Bedevî), Kahire 1965.
2. Brockelmann, **GAL**, I, 571-582; Suppl., I, 791-802.
3. H. Corbin, **Creative Imagination in the Sufism of Ibn Arabi** (trc. R. Manheim), Princeton, 1969.
4. S. A. Q. Husaini, **The Pantheistic Monism of Ibn al-'Arabi**, Lahore 1970.
5. T. Izutsu, **The Concept and Reality of Existence**, Tokyo 1971; a.e.: **İslam'da Varlık Düşüncesi** (trc. İbrahim Kalın), İstanbul 1995; a.mlf., **Sufism and Taoism**, Los Angeles 1983; a.e.: **İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar-Kavramlar** (trc. Ahmed Yüksel Özemre), İstanbul 1998; a.mlf., **"İbn al-Arabî"**, ERE, VII, 553.
6. Bakri Aladdin, **Etude critique, comparative sur al-Bulgha Fi'l-Hikma réfutation de son attribution à Ibn 'Arabî** (doktora tezi, 1971), Sorbonne Üniversitesi.
7. Seyyed Hossein Nasr, **Three Muslim Sages**, New York 1976, s. 83-121; a.mlf., **Makaleler** (trc. Şehâbeddin Yalçın), İstanbul 1995, I, 101.

8. T. Burckhardt, **Mystical Astrology According to Ibn Arabi** (trc. B. Rauf), London 1977.

9. Masataka Takeshita, **Ibn Arabi's Theory of the Perfect Man and it's Place in the History of Islamic Thought**, Tokyo 1987; a.mlf., "An Analysis of Ibn Arabi's Inshâ' al-Dawâir with Particular Reference to the Doctrine of the «Third Entity»", JNES, XLI/4 (1982), s. 17-27; a.mlf., "The Homo Imago Dei Motif and Anthropecentric Metaphysics of Ibn Arabî in the Inshâ' al-Dawâir", Orient, XVIII, Tokyo 1982, s. 111-128; a.mlf., "The Theory of the Perfect Man in Ibn Arabi's Fusus al-Hikam", a.e., XIX (1982), s. 87-102; **Les illuminations de la Mecque / The Meccan Illuminations** (ed. M. Chodkiewicz), Paris 1988.

10. Claude Addas, **Ibn 'Arabî ou la Quête du soufre rouge**, Paris 1989; a.e.: **Quest For The Red Sulphur: The Life of Ibn 'Arabî**, Cambridge 1993; a.mlf., "Ibn Arabi: Le livre de la filiation spirituelle", Ayn al-Hayât: Quaderno di Studi della Tarîqa Naqshbandiyya, sy. 5, Roma 1999.

11. William C. Chittick, **The Sufi Path of Knowledge**, New York 1989; a.mlf., "Ibn Arabi and His School", Islamic Sprituality: Manifestations (ed. Seyyed Hossein Nasr), New York 1991, s. 49-79; a.mlf., **Imaginal Worlds**, New York 1994; a.mlf., **Varolmann Boyutlari** (trc. Turan Koç), İstanbul 1997; a.mlf., **The Self-Disclosure of God**, New York 1998; a.mlf., "Notes on Ibn al-Arabi's Influence in the Subcontinent", MW, LXXXII/3-4 (1992), s. 218-241; a.mlf., "Ebn al-'Arabî", EIr., VIII, 664-670.

12. Sachiko Murata, **The Tao of Islam**, New York 1992; M. Chodkiewicz, **Un océan sans rivage**, Paris 1992; a.e.: **An Ocean Without Shore** (trc. D. Streight), New York 1993; a.mlf., **Seal of the Saints** (trc. L. Sherrard), Cambridge 1993; a.mlf., "The Esoteric Foundations of Political Legitimacy in Ibn 'Arabi", Muhyiddin Ibn 'Arabi: A Commemorative Volume (ed. S. Hirtenstein – M. Tiernan), Dorset 1993, s. 190-198; a.mlf., "Le procès posthume d'Ibn 'Arabi", Islamic Mysticism Contested (ed. F. de Jong – B. Radtke), Leiden 1999, s. 93-123; a.mlf., "The Diffusion of Ibn Arabi's Doctrine", Journal of the Muhyiddin Ibn Arabi Society, IX, Oxford 1991, s. 36-57.

13. Ralph Austin, "The Sophianic Feminine in the Work of Ibn 'Arabi and Rumi", **The Legacy of Mediaeval Persian Sufism** (ed. Leonard Lewisohn), London 1992, s. 233-245; a.mlf., "Ibn al-Arabi—Poet of Divine Realities", Muhyiddin Ibn 'Arabi: A Commemorative Volume (ed. S. Hirtenstein – M. Tiernan), Dorset 1993, s. 181-189.

14. Michael Sells, **Mystical Language of Unsayng**, Chicago 1994.
15. M. Valsan, **İslâm Mâneviyatı ve Batı** (trc. Işık Ergüden), İstanbul 1995, s. 199-205.
16. Mohsen Jahangiri, **Mohyi-al-din-Ibn Arabi**, Tahran 1997.
17. Charles-André Gilis, **Le livre des chatons des sagesse**, I-II, Beyrut 1998.
18. S. Hirtenstein, **The Unlimited Mercifier: The Spiritual Life and Thought of Ibn ‘Arabi**, Oxford 1999.
19. G. Elmore, **Islamic Sainthood in the Fullness of Time: Ibn al-‘Arabi’s Book of the Fabulous Gryphon**, Leiden 1999.
20. Alexander D. Knysh, **Ibn ‘Arabi in the Later Islamic Tradition**, New York 1999.
21. R. Keiner, **“Ibn al-Arabī and the Qabbalah: A Study of Thirteenth Century Iberian Mysticism”**, Studies in Mystical Literature, II/2, Taipei 1976, s. 26-52.
22. J. W. Morris, **“Ibn Arabi and His Interpreters”**, JAOS, CVI/3-4 (1986), s. 539-756; CVII/1 (1987), s. 101-119.
23. Franz Rosenthal, **“Ibn Arabī Between ‘Philosophy’ and ‘Mysticism’”**, Oriens, XXXI, Leiden 1988, s. 1-35.
24. Victorio R. Holbrok, **“Ibn Arabi and Ottoman Dervish Traditions: The Melâmî **Supra-order**”**, Journal of the Muhyiddin Ibn Arabi Society, IX, Oxford 1991, s. 18-35; XII (1992), s. 15-33.
25. Paul B. Fenton, **“The Hierarchy of the Saints in Jewish and Islamic Mysticism”**, a.e., X (1991), s. 12-34.
26. Hamid Algar, **“Reflections of Ibn Arabi in Early Naqshbandī Tradion”**, a.e., X (1991), s. 45-46.
27. Roger Deladrière, **“The Dīvān of Ibn Arabī”**, a.e., XV (1994), s. 50-56.
28. Gerald Elmore, **“New Evidence on the Conversion of Ibn al-Arabi to Sufism”**, Arabica, XLV, Leiden 1998, s. 50-72.
29. L. V. B., **“Sufism”**, EJd., XV, 486-487.

30. Ebü'l-Alâ Afîfî, **The Mystical Philosophy of Muhyid din-Ibnul Arabi**, London 1964, s. 163; a.e.: **Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi** (trc. Mehmet Dağ), Ankara 1975.

31. Osman Yahyâ, **Histoire et classification de l'oeuvre d'Ibn 'Arabî**, Damas 1964; a.e.: **Mü'ellefâtü İbn 'Arabî**, Kahire 1992.

4.5. Doktora ve Yüksek Lisans Tezleri (1995-2018 Yılları):

<u>Tez No</u>	<u>Yazar</u>	<u>Yıl</u>	<u>Tez Adı (Orijinal/Çeviri)</u>	<u>Tez Türü</u>	<u>Konu</u>
<u>511450</u>	MALEK HASSAN MAHMOUD ABDUL QADER	2018	Muhyiddin İbn Arabi'nin Yorumlarının Semiyolojik Değerlendirmesi <i>The Semiological Assessment Of Muhyiddin İbn Arabi's İnterpretations التقييم السيمياي لتأويلات محيي الدين بن عربي</i>	Doktora	Dilbilim = Linguistics ; Din = Religion ; Felsefe = Philosophy
<u>494156</u>	CANKAT KAPLAN	2017	Debating Heresy: Changing Perceptions Of Zayniyya Dervishes Toward İbn 'Arabi İn The Fifteenth Century <i>İlhadi TartışMak: 15. Yüzyılda ZeyniYye TariKatı DerviŞLeriNiN İbn Arabi Hakkındaki DüşÜNceleriNiN DeğİŞİMİ</i>	Yüksek Lisans	Tarih = History

<u>Tez No</u>	<u>Yazar</u>	<u>Yıl</u>	<u>Tez Adı (Orijinal/Ceviri)</u>	<u>Tez Türü</u>	<u>Konu</u>
<u>469716</u>	NURŞAN NOZOĞLU	2017	El-Bulğa Fi'l-Hikme' Adlı Eseri Bağlamında Muhyiddin İbn Arabi (Arabi'nin Felsefi Görüşleri) <i>Muhyiddin İbn Arabi's Philosophical Opinions In The Context Of His Work Named 'El-Bulğa Fi'l- Hikme'</i>	Yüksek Lisans	Din = Religion ; Felsefe = Philosophy
<u>437201</u>	SADIK ACAR	2016	İbn Arabi'de Miraç Fenomeni <i>Ibn Arabi İn Miraj Phenomenon</i>	Yüksek Lisans	Din = Religion
<u>429888</u>	CUMALİ KÖSEN	2016	İbn Arabi'nin Epistemolojisinde Akıl Ve Keşf <i>Reason And Kashf İn The Epistemology Of İbn Arabi</i>	Yüksek Lisans	Din = Religion ; Felsefe = Philosophy
<u>345202</u>	İLKAY ŞAMLI	2013	Kuranda Allaha Teslimiyet Olgusu Ve İbn Arabi'nin Yorumu .	Yüksek Lisans	Din = Religion
<u>349249</u>	EROL KİRAZ	2013	Bir Din Felsefesi Problemi Olarak İbn Arabi'de Kötülük	Yüksek Lisans	Din = Religion

<u>Tez No</u>	<u>Yazar</u>	<u>Yıl</u>	<u>Tez Adı (Orişinal/Ceviri)</u>	<u>Tez Türü</u>	<u>Konu</u>
			Problemi Ve Teodise <i>Ibn Arabi Evil And Teodicy As A Problem Of Religion Philosophy</i>		
<u>340228</u>	ERDAL KURT	2013	Muhyiddin İbn Arabî İle İmam Rabbâni'nin Varlık Anlayışlarının Karşılaştırılması <i>Comparison Of The Existence Comprehension Of Muhyiddin İbn Arabi And İmam Rabbani</i>	Yüksek Lisans	Felsefe = Philosophy
<u>291513</u>	MAHMUT ÇINAR	2011	Nübüvvet İnancı Bağlamında Şa'rânî'nin İbnü'l-Arabî Yorumu <i>Sharani's Commentary On İbn Arabi About Propechy</i>	Doktora	Din = Religion
<u>257320</u>	LÜTFİ BOZKALE	2009	İbn Arabî'de İnsanın Özgürlüğü Sorunu <i>The İssue Man Freedom Human İbn Arabi's Thought</i>	Yüksek Lisans	Din = Religion; Felsefe = Philosophy
<u>209218</u>	ÖZKAN ÖZTÜRK	2007	Çağdaş Türk Düşüncesinde İbn Arabî Felsefesinin Ele Alınışı <i>Evaluation Of The Philosophy Of İbn Arabi</i>	Yüksek Lisans	Din = Religion; Felsefe = Philosophy

<u>Tez No</u>	<u>Yazar</u>	<u>Yıl</u>	<u>Tez Adı (Orişinal/Ceviri)</u>	<u>Tez Türü</u>	<u>Konu</u>
			<i>İn Modern Turkish Thought</i>		
<u>204362</u>	CAHİDE DEMİRCİ	2006	İbn Arabi Ve Spinoza'da Tanrı Anlayışı <i>The God Concept Of İbn Arabi And Spinoza</i>	Yüksek Lisans	Felsefe = Philosophy
<u>186763</u>	YUSUF TURAN	2006	Muhyiddin İbn Arabi'de Mutlak Varlık <i>Absolute Being İn Muhyiddin İbn Arabi</i>	Yüksek Lisans	Felsefe = Philosophy
<u>159688</u>	MUSTAFA ÇAKMAKOĞLU	2005	Muhyiddin İbnü'l-Arabi'ye Göre Dil-Hakikat İlişkisi, Marifetin İfadesi Sorunu <i>The Relation Between Language And 'Haqiqah' (Truth) According To Muhyiddin İbn Arabi, Teh Problem Of Expressing 'Marifah' (Gnosis)</i>	Doktora	Din = Religion
<u>190085</u>	TAHİR ULUÇ	2005	İbn Arabi'de Mistik Sembolizm <i>The Mystical Symbolism Of İbn Al-Arabi</i>	Doktora	Din = Religion

<u>Tez No</u>	<u>Yazar</u>	<u>Yıl</u>	<u>Tez Adı (Oriijinal/Ceviri)</u>	<u>Tez Türü</u>	<u>Konu</u>
<u>143711</u>	AHMET TUNÇ DEMİRTAŞ	2004	İbn Arabi'de Varlığın Birliği (Vahdet-İ Vücut) Felsefesi <i>Ibn Arabi's Philosophy Of Oneness Of Being</i>	Yüksek Lisans	Felsefe = Philosophy
<u>136954</u>	FEVZİ YİĞİT	2003	İbn Arabi Metafiziğinde İnsanın Yeri <i>The Place Of Human İn The Metaphysics Of İbn Arabi</i>	Yüksek Lisans	Din = Religion; Felsefe = Philosophy
<u>133640</u>	HÜMEYRA HAMZAOĞLU	2003	Muhyiddin İbnu'l Arabi'nin Ez-Zehairu'l A'lak Fi Şerh-İ Tercümani'l-Eşvak Adlı Eserinde İlahi Aşk Sembolizması <i>Divine Love Sembolsm İn The Book Ez-Zeharu'l- A'lak Fi Şerh-İ Tercümani'l-Eşvak Of İbn Arabi's</i>	Yüksek Lisans	Din = Religion; Doğu Dilleri ve Edebiyatı = Eastern Linguistics and Literature
<u>125120</u>	FATİH ÖZGÖKMEN	2002	İbn Arabi'de Dini Tecrübe <i>Religious Experience İn Ibn Arabi</i>	Yüksek Lisans	Din = Religion
<u>74759</u>	AİMANE REGRAGUİ	1998	Muhyiddin İbn Arabi'nin (İşaratü'l-Kur'an Fi Aleml-i-İnsan) Adlı	Yüksek Lisans	Doğu Dilleri ve Edebiyatı

<u>Tez No</u>	<u>Yazar</u>	<u>Yıl</u>	<u>Tez Adı (Orijinal/Ceviri)</u>	<u>Tez Türü</u>	<u>Konu</u>
			Eserinin Tahkik Ve Edisyon Kritiği		= Eastern Linguistics and Literature
<u>62543</u>	ALİ VASFİ KURT	1997	Mağrib Ve Endülüs'de Hadis İlminin Gelişim Safhaları Ve Muhyiddin İbnu'l-Arabi'nin Hadis Kültürü <i>The Development stages of hadith in Magrib and Andalou and hadith culture of Muhyiddin İbn Arabi</i>	Doktora	Din = Religion
<u>42766</u>	SEYFULLAH SEVİM	1995	İbn Arabi'nin Tasavvufi Düşüncesinde Ma'rifet Problemi	Doktora	Din = Religion; Felsefe = Philosophy
<u>42140</u>	NECDET TOSUN	1995	İbn Arabi Öncesi Tasavvufta Halvet Ve Uzlet	Yüksek Lisans	Din = Religion

Sonuç:

İbn Arabî, İslâm tarihinde temayüz etmiş mümtaz şahsiyetlerden birisidir. Kitap yazma açısından son derece velüt bir yazar olarak görmek de mümkündür. Kendisi bir insanın ömrüne sığdırılmayacak miktarda kitap yazdığı gibi onun savunduğu görüşler ve dile getirdiği iddialar

hakkında birçok eser yazılmıştır. Bu eserlerin bir kısmı övgü, bir kısmı da yergi mahiyetlidir. Durum böyle olunca tasavvuf, kelim, tefsir, hadis ve irfan konusunda yeterli derecede uzman olmayan okuyucuların zihni karışabilmektedir. Bu nedenle söz konusu kitapları bir bütün olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bu da İbn Arabî hakkında yazılan eserlerin genel bir taksimatının yapılmasını, böylece okuyucuların ve araştırmacıların tek taraflı çalışmalara mahkûm ve mecbur bırakılmamasını gerektirmektedir. İşte bu çalışmamızı yaparken, böyle bir hedef gözettilik. Netice itibarıyla İbn Arabî hakkında yazılan eserlerin gerçekten de büyük bir külliyyat oluşturduğunu gördük. Bu da bu külliyyatın bir araya getirilip bir “İbn Arabî Kütüphanesi” şeklinde bir kuruma bile ihtiyaç duyduğunu gösterdi. Bunun yanında, İbn Arabî'nin hayatı, eserleri, fikirleri hakkındaki çalışmaların devam edeceğini, zaman geçtikçe hakkında yazılacak kitapların, yapılacak çalışmaların artacağını söylemek için çok da ileri görüşlü olmanın gerekmediğini zikretmeliyiz.

Burada şu hususa dikkat çekmek gerekmektedir. Dünyanın muhtelif yerlerinde olduğu gibi, Türkiye Üniversitelerinde Muhyiddin İbn Arabî'nin görüş ve düşünceleri üzerine yapılan doktora ve yüksek lisans tezlerinde onun fikirleri geniş boyutlarıyla incelenmiş ve incelenmektedir. Örneğin yukarıda adını verdiğimiz tezlerden de anlaşıldığı gibi onun birçok konuyla ilgili yaptığı yorumlarının hem dini ilimler açısından değerlendirilmesi yapılmış, hem de semiyolojik değerlendirmesi yapılmıştır. Ayrıca İbn Arabî'de varlığın birliği (vahdet-i vücud) felsefesi, İbn Arabî'de miraç fenomeni, İbn Arabî'nin epistemolojisinde akıl ve keşf, Kur'an'da Allah'a teslimiyet olgusu ve İbn Arabî'nin yorumu, bir din felsefesi problemi olarak İbn Arabî'de kötülük problemi ve teodise, İbn Arabî'de insanın özgürlüğü sorunu, Muhyiddin İbn Arabî'de mutlak varlık, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre dil-hakikat ilişkisi, marifetin ifadesi sorunu, İbn Arabî'de mistik sembolizm, İbn Arabî metafiziğinde insanın yeri, İbn Arabî'de dini tecrübe, İbn Arabî'nin tasavvufi düşüncesinde Ma'rifet problemi, İbn Arabî öncesi tasavvufta halvet ve uzlet, Mağrib ve Endülüs'de hadis ilminin gelişim safhaları ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin hadis kültürü, “*el-Bulğa Fi'l-Hikme*” adlı eseri bağlamında Muhyiddin İbn Arabî (Arabî'nin felsefî görüşleri), Muhyiddin İbnü'l Arabî'nin “*ez-Zhairu'l A'lak fi Şerh-i Tercümani'l-Eşvak*” adlı eserinde ilahi aşk sembolizması başlıkları altında onun farklı konulara ilişkin geliştirdiği bakış açısı, ileri sürdüğü iddiaları ve savunduğu görüş ve düşünceleri incelenmiştir.

Bazı tezlerde de Muhyiddin İbn Arabî ile İmam Rabbânî'nin varlık anlayışlarının karşılaştırılması ve İbn Arabî ve Spinoza'da tanrı anlayışı başlığı altında onun görüşleri bazen Müslüman âlimler, bazen de gayr-ı müslim filozofların görüşleri ile mukayeseli bir şekilde

tahlil edilmiştir. Yine Nübüvvet inancı bağlamında Şa'rânî'nin İbnü'l-Arabî yorumu, Çağdaş Türk düşüncesinde İbn Arabî felsefesinin ele alınışı gibi adlar altında onun dışındaki âlimlerin ona yönelik bakış açıları, yorum ve değerlendirmeleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca “*Muhyiddin İbn Arabî'nin (İşaratü'l-Kur'an fi Aleml-i'l-İnsan) adlı eserinin tahkik ve edisyon kritiği*” adlı tezde görüldüğü gibi eserlerinin tahkik ve edisyonu yapılmaya çalışılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye’de henüz yeterli sayı ve nitelikte akademik çalışma yapılmadığını söylemek zorunda olduğumuz görülmektedir. Zira İbn Arabî’nin ele aldığı konuların sayısı, eserlerini bina ettiği argümanları, itikadi, tasavvufi, felsefi görüşlerinde takip ettiği metodoloji, Allah, evren, insan, melek, dünya ve öbür dünya gibi bir çok konuda geliştirdiği yaklaşım tarzı, ileri sürdüğü görüşleri daha tam anlamıyla araştırılmış değildir. Aynı şekilde Türkiye’nin birçok kütüphanesinde mevcut İbn Arabî’ye ait mahtut eserlerin sayısının gayet fazla olduğunu bilmekteyiz. Bunların edisyon kritiğinin yapılması bir tarafa, hangi kütüphanede hangi kitabın bulunduğunu belirten katalogların bile net olmadığı iddia edilebilir. Başka bir ifadeyle onun kütüphanelerimizde mevcut eserlerinin isim listesi bile henüz tam anlamıyla çıkarıldığını söylemenin zor olduğu açıktır. Bu nedenle ülkemizdeki araştırmacı ve akademisyenleri bu konuda birçok araştırma beklemektedir. Bütün bunlar bizlere şunu göstermektedir: İbn Arabî ile ilgili yapılan ve yapılacak araştırma ve çalışmaların ilmî ve tarihî açıdan son derece önemli olduğunu itiraf etmek gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Abbas Azzavi, “*Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve ğulâtu't-tasavvuf*”, el-Kitâbu't-tizkârî Muhyiddini'bni'l-Arabî, Kahire: Dâru'l-Kâtibi'lArabî li't-Tibâati ve'n-Neşr, 1969.
- Kavak, A. (2016). “*Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Şam Tasavvuf Düşüncesine Tesir Kanalları ve Meşhur Takipçileri*”, Universal Journal of Theology, 1 (1), 51-73.
- Abdullah Salâhî, *Ṭavâli 'u menâfi 'i'l- 'ulûm*, İÜ Ktp., AY, nr. 3344, vr. 1^b, 2^a
- Abdurrezzak Tek, “*İbnü'l-Arabî'yi Müdâfaa Amacıyla Kaleme Alınan Fetvâlar*”, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2), yıl: 10 [2009], sayı: 23, s. 281-282.
- Abdülvehhâb eş-Şa'rânî, *el-Kıbrîtü'l-Ahmer fî Beyâni Ulûmi'ş-Şeyh'i'l-Ekber Muhyiddîn b. Arabî*, Dâru İhyâi Tûrâsi'l-ArabîBeyrût, 2010.
- Abdülvehhâb eş-Şa'rânî, *el-Yevâkît ve'l-Cevâhir Fî Beyâni Akâidi Ehl-i'l-Kebâir*, Dâru İhyai't-Tûrâs el-Arabî, 1997.

- Ahmed b. Salih b. Ahmed Bilhamr, *Tahkîku'l-Kavli'l-Münbi*, (Yüksek Lisans Tezi), Camiatü Ümmi'l-Kura, Külliyyetu'd-Da've ve Usûli'd-Din, Mekke, 2008.
- Ahmed b. Salih b. Ahmed Bilhamr, *Tahkîku'l-Kavli'l-Münbi*, (Yüksek Lisans Tezi), Camiatü Ümmi'l-Kura, Külliyyetu'd-Da've ve Usûli'd-Din, Mekke, 2008.
- Bahauddîn Muhammed b. Abdilganîy el-Beytâr ed-Dımeşkî, *Fethu'r-Rahmâni'r-Rahîm bi Makâleti'l-Cilî Abdülkerîm ve'l-Hatm İbn Arabî Muhyiddîn*, Tahk. Asım İbrahîm el-Keyyâlî, Nâşirûn, Beyrût, 2013.
- Bikâ'î, *Tenbîhü'l-Gabîy*, s. 213-217; Sehâvî, *el-Kavlü'l-Münbî*, (Belhamr Tahkiki).
- Burak Fatih Açıkgoz, “Bir Kişi İki Şahsiyet: İbnü'l-Arabî”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2013/1, Sayı:17, s. 143-169.
- Celâluddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *Tenbîhü'l-gabî fi tebri'eti İbni'l-'Arabî* (nşr. A. Hasan Mahmûd), Kahire 1990.
- Davud Kayserî, *Şerhu Füsûsi'l-Hikem*, 2/4;
- Ebû Yahya Zekerîya el-Ensârî, *Esna'l-metâlib şerhu ravzi't-tâlib*, tahk.: M. Muhammed Tamir, Ferid Kam, *Vahdet-i Vücûd*, DİB Yay. Ankara.
- Hür Mahmut Yücer, “Kitap Tanıtım Ve Değerlendirmeleri”, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2), yıl: 10 [2009], sayı: 23, s. 701-706.
- Hüsamettin Erdem, *Panteizm ve Vahdet-i Vücud Mukayesesi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.
- İhsan Kara, “İbnü'l-Arabî'nin Tasavvuf İstilahlarına Etkisi ve Seyyid Mustafa Rasim Efendi'nin İstilâhât-İ İnsân-ı Kâmil'i Örneği”, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2), yıl: 10 [2009], sayı: 23, s. 585.
- İsa Çelik, “İmam Rabbânî Perspektifinden İbnü'l-Arabî'ye Tenkidî Bir Yaklaşım”, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2), yıl: 10 [2009], sayı: 23, s. 153-154.
- Kadir Özköse, “Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin İbn Rüşd ile Görüşmesi”, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2), yıl: 10 [2009], sayı: 23, s. 223-224.
- Kâtib Çelebi, *Mizânü'l-Hak fi İhtiyâri'l-Ahak*, Haz. Orhan Şaik Gökyay, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972.
- M. Kemal Pilavoğlu, *Büyük Veli Muhiddini Arabi*, Kevser Yayınevi, İstanbul, 1973.
- M. Mustafa Çakmaklıoğlu, “İbnü'l-Arabî'nin Marîfet Teorisi Açısından Aklın Değeri”, Manas Journal of Social Studies (MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi), 2016 Cilt: 5 Sayı: 3 s. 140-142.

- Mahmud Erol Kılıç, "*İbnü'l-Arabî, Muhyiddin*", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1999, 20/493.
- Mahmud Erol Kılıç, "*El-Fütühâtül -Mekkiyye*" TDV İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, , İstanbul, 1996, 13/254/255.
- Mahmud Erol Kılıç, "*İbn-İ Arabî'yle "Zaman'ın Ruhunu Okumak"*", Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2), [2009], sayı: 23, ss. 54.
- Mehmet Bayraktar, "*Davûd-ı Kayserî*", TDV İslam Ansiklopedisi, 1994, İstanbul, 9/34-35. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/davud-i-kayseri> (05.10.2018)).
- Metin Yasa, "*İbn Arabî'nin „Arada Olma"yı Anlatımı*", Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2), yıl: 10 [2009], sayı: 23, s. 92.
- Muhammed b. Abdirrahman es- Sehâvî, *el-Kavlu'l-Münbî An Tercemeti Bin Arabî*, tahk. Halid b. El-Arabî Müdrik, Câmîatu Ümmi'l-Kura Külliyyetu'd-Da'va ve Usûli'd-Din (Master Tezi), Mekke, 1322.
- Muhammed b. Muhammed b. Hamîdu'd-Dîn el-Mekkî, *el-Fazlü'l-vehbî fî tercümeti'l-Cânibi'l-garbî* (trc. Mirzâzâde Ahmed Neylî), Süleymaniye Ktp., Uşşâkî Tekkesi, nr. 1352.
- Muhammed b. Muhammed b. Hamîdu'd-Dîn el-Mekkî, *el-Fazlü'l-vehbî fî tercümeti'l-Cânibi'l-garbî* (trc. Mirzâzâde Ahmed Neylî), Süleymaniye Ktp., Uşşâkî Tekkesi, nr. 1352.
- Muhyiddin İbn Arabî, *Füsûsu'l-Hikem*, terc. Abdülhalim Şener, Sufi Kitap Yayınları, İstanbul, 2015.
- Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Evrâdü'l-Usbûiyye*, İstanbul ts, s.43; Kılıç, İbnü'l-Arabî, Muhyiddin', *DİA*, XX, s.506.
- Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, c. II, s. 373.
- Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Mu'cemu Istilâhâti's-Sûfiyye*, tahk.: B.Abdülvehhâb el-Câbî, Beyrut 1411/1990.
- Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Resâilu İbn Arabî*, thk. Muhammed İzzet, Mektebetü't-Tevfikîyye, Kahire, tsz.
- Niyâzi-i Mısırî, *Risâle-i Es'ile ve Ecvibe-i Mutasavvifâne*, Atıf Efendi Ktb. No: 1400, vr. 9a.
- Orhan F. Köprülü, Mustafa Uzun, "*Akşemseddin*", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1989, 2/299-302. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/aksemseddin> (04.10.2018)).
- Osman Yahya, Mukaddime, "*el-Mukaddemât Min Kitâbi Nassi'n-Nüsûs fî Şerhi Füsûsi'l-Hikem*", Tasnif: Şeyh Seyyid Haydar Amulî, Müessesetu't-Târîhi'l-Arabî, Beyrût, 2005.

- Sa'duddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâidi'n-Neseîyye*, tahk. Mer'î Hasan er-Reşîd, Dâru Nuri's-Sebâh, Beyrût, 2012.
- Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tariikatler*, İfav Yay., İstanbul, 1994.
- Seyit Avcı, “*Keşif Yoluyla Hadis Rivayeti Meselesi*”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* IV (2004), Sayı: 4, s. 168-169.
- Seyyid Haydar Amulî, *el-Mukaddemât Min Kitâbi Nassi'n-Nüsûs fî Şerhi Füsûsi'l-Hikem Li Muhyiddîn İbnü'l-Arabî*, Müessesetu't-Târîhü'l-Arabî, Beyrût, 2005.
- Süleyman Uludağ, “*Ferîd Kâm ve Vahdet-i Vücûd Adlı Eseri*”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2), yıl: 10 [2009], Sayı: 23, s. 27-28.
- Şeyh Mekki, *İbn Arabî Müdafaaanamesi*, Harf Yay., Terc. Ahmet Neyli, Haz. Halil Baltacı, İstanbul, 2011.
- Şeyh Ömer ed-Dımaşkî, *el-Fethu'l-mübîn fî reddi i'tirâzi'l-mu'terizîn 'alâ Muhyiddîn*, Kahire 1304.
- Şeyh-i Mekkî, *el-Cânibü'l-garbî fî halli müşkilâti's-şeyh Muhyiddîn İbn 'Arabî* (nşr. Necîb Mâyil-i Herevî), Tahran 1364 hş.; a.e.: *el-Fazlü'l-vehbî fî tercümeti'l-Cânibi'l-garbî* (trc. Mirzâzâde Ahmed Neylî), Süleymaniye Ktp., Uşşâkî Tekkesi, nr. 1352.
- Toshihiko İzutsu, *İbn Arabî'nin Füsûs'undaki Anahtar-Kavramlar*, terc. Ahmed Yüksel Özemre, Kanüs Yay., İstanbul, 2005.
- William Chittick, “*Merkezî Nokta: İbn Arabî Ekolünde Sadreddin Konevî'nin Rolü*”, Çev: Betül Güçlü, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2), [2009], sayı: 23, ss. 669-684.
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/aksemseddin> (04.10.2018).
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/davud-i-kayseri> (05.10.2018).
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-arabi-muhyiddin#1> (04.10.2018).